

П. Каршиковский.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ЦЕНТР АНТИКОЗНАВСТВА ТА МЕДІЄВІСТИКИ
ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ГРЕЦЬКИЙ ФОНД КУЛЬТУРИ (ОДЕСА)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XIII

ОДЕСА
ОНУ
2021

УДК 94(100)“-05/17”(08)

C773

Рецензенти:

І. В. Бруяко – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;

О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

І. В. Немченко – к.і.н., керівник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;

О. Б. Дьомін – д.і.н., проф. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;

І. С. Гребцова – д.і.н., зав. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;

Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доц. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;

В. Г. Кушнір – д.і.н., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;

О. М. Луговий – к.і.н., доц. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;

В. В. Чепіженко – викл. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;

С. Б. Охотніков – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;

М. Д. Руссєв – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи (Кишинів, Молдова);

О. В. Сминтина – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України ОНУ імені І. І. Мечникова;

С. Б. Сорочан – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Протокол № 5 від 18 лютого 2021 р.

C773 Стародавнє Причорномор'я. Випуск XIII / Голов. ред. І. В. Немченко. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2021. –
442 с.

ISBN 978-617-689-412-4

*Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів
XIII ювілейних читань пам'яті П. Й. Каришківського, міжнародної
конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 12–13 березня 2021 р.*

Збірка видана за спонсорської підтримки

І. М. Ковалья, В. О. Кравця, В. В. Левчука та С. Парадісопулоса

ISBN 978-617-689-412-4

УДК 94(100)“-05/17”(08)

© Колектив авторів, 2021

© Одеський національний

університет імені І. І. Мечникова, 2021

¹⁵ Бирман М. А. П. М. Бицилли (1879-1953). Жизнь и творчество. М., 2018. 444 с. – первая монография по интеллектуальной биографии П.М. Бицилли.

¹⁶ См. об этом: Зленко Г. Историографические чтения // Вечерняя Одесса. 1999. 25 декабря.; Український історичний журнал. 2008. №.1 и др.

¹⁷ О конференциях, посвященных П.М. Бицилли, см. подробнее: Попова Т.Н. Дисциплинарный образ науки: подходы и понятия. Одесса, 2019. С.322-330. Раздел: «Бициллиеведение»

¹⁸ См. подробнее: Попова Т. Н. Жизнеописание ученого-историка на перекрестке историографических традиций. Теория. Методология. Практика. Одесса, 2017. С.284. Раздел «Бициллиеведение: историографический контур».

¹⁹ Васильева М. [Рец.:] Анненкова И. В. Неизгнанная мысль: Филология П.М. Бицилли / Факультет журналистики МГУ им. М. В. Ломоносова. М.: Изд-во Московского ун-та, 2011. 148 с. // Ежегодник Дома русского зарубежья имени Александра Солженицына, 2012 / отв. ред. Н. Ф. Гриценко. М., 2012. С. 594.

І. А. Прохненко, М. А. Жиленко (Ужгород)

В. А. Калініченко (Чернівці)

ФАЛЬШИВОМОНЕТНА СПРАВА НА ХУСТСЬКОМУ ЗАМКУ

Епоха високого середньовіччя – період стрімкого політичного, економічного та суспільного розвитку Європи. Населення в цей час стабільно зростало, розквітало виробництво, торгівля, виникали нові міста. Європейці почали пізнавати світ за межами свого континенту, а кілька великих держав і папство забезпечували баланс і політичну стабільність. Не стало винятком і Угорське королівство – органічна частина християнської Європи. На момент створення держави угорці отримали вже готову модель політичного та соціального устрою, яка на століття визначила життя країни. Середньовічне суспільство у них складалось з трьох основних груп: дворянства, духовенства та селянства (міщанство на теренах королівства з'явилося дещо пізніше, адже процес урбанізації у порівнянні із рештою країн Європи розпочався відносно пізно). Відповідно до цього і землеволодіння поділялися на три категорії: королівські, церковні та приватні землі, а їх власників об'єднувало спільне дворянське походження. Серед інших атрибутів шляхетний спосіб життя передбачав і наявність відповідного житла – збудованого на власних землях замку або палацу. Значна була і роль середньовічних замків у захисті кордонів держави. Якщо приватні землеволодіння мали чітко визначену межу, то землі королівства були окреслені доволі ефемерно, тобто прикордонні

укріплення обороняли не «лінію кордону», а певну територію, намагалися забезпечити безперешкодну торгівельно-економічну діяльність в регіонах.

За правління королів династії Анжу (1320–1382 рр.) поняття «замок» остаточно стало синонімом поняття «політична влада». На відміну від західноєвропейської практики руйнування захоплених замків, новий угорський монарх усвідомив, що ці укріплення можуть стати надійною опорою його влади, тому намагався сконцентрувати їх у власних руках. У 1320-х рр., після стабілізації своїх позицій на троні, Карл Роберт ініціював ревізію та повернення незаконно привласнених королівських замків. Нові фортеці в цей період будували переважно в тих місцевостях, де досі поблизу не було королівських замків, в тому числі на малозаселених територіях, як, наприклад, Хуст на Мараморощині.

Мараморош належить до найбільш пізно оформлених комітатів Угорського королівства, рання історія якого у документах висвітлена досить слабо. Перша згадка про ці землі датована 1199 р. та пов'язана з невдалим полюванням короля Імре, який впав тут з коня і ледь не загинув. Наступний відомий документ, де згадується Мараморош, з'явився майже на століття пізніше, 31 грудня 1271 р. В ньому король Іштван дарує своїм госпітам з селища Фелсас (суч. Королево, Виноградівський р-н) привілеї, зокрема, право використання земель аж до марамороських лісів – *silve Maramorosii*. Тобто мова йде ще не про оформлену адміністративну одиницю, а про назву певної території. У грамоті від 1299 р. все ще фігурує «*terram Maramorus*» – марамороські землі, а не комітат.

В частині Марамороша, яка сьогодні належить до Закарпатської обл. України, відомо всього два пункти, які в середньовічних документах названі замками (Вишково та Хуст). Саме місто Хуст засноване у період відбудови Угорського королівства після монголо-татарського нашествия. Привілеєм Карла Роберта 1329 р. Хуст, разом з ще з чотирма населеними пунктами, отримав міське право (згодом, у 1352 р. до них приєднався і Марамарошсігет) та статус головного над ними. Судячи з того, що містечко отримало права, подібні до севлюських, яке за часів Гейзи II та Бели III колонізували саксонські госпіти, Хуст заселяли також німецькі поселенці.

Перше письмове свідчення про замок датоване 1353 р. В документі згадується каштелян Домокош Мачка, який на цей час командував і Нялабом (Королівський замок). У 1365 р. король Сигізмунд подарував марамороські землі волоським воєводам Балку та Драгу, щоб захистити прикордоння від нападів молдавського воєводи

Богдана, але замком вони володіли нетривалий період. Згодом Сигізмунд передав фортецю своєму канцлеру Імре Перені (требішовська гілка), що стало однією з причин багаторічної ворожнечі між двома родами.

На кінець XV ст. Хуст разом з соляними шахтами повернувся до корони. У 1498 р. фортецю знов отримали Перені (але вже нялабська гілка) в особі Габора Перені. Під час селянського повстання Дьєрдя Дожі 1514 р. місцеві дворяни знаходили притулок у Хустському замку, який повстанцям так і не вдалося взяти штурмом. Після повстання замок знов повернувся до власності короля.

З моменту розпаду Угорського королівства на три частини замок перебував переважно у володінні трансільванських князів. Після битви під Могачем Хустська фортеця кілька разів міняла власників. Певний час нею володів Томаш Надошді, але реальним господарем тут був відомий своєю жорстокістю каштелян Кріштоф Каваші, який тримав у страху населення трьох комітатів. У 1546 р. замок захопили війська Фердинанда I Габсбурга.

У 1556 р. війська королеви Ізабелли штурмували фортецю, але укріплення вдалося захопити тільки після того, як у гарнізоні скінчилися запаси харчів. Згідно зі шпеєрською угодою, замок відійшов до Трансільванського князівства, став одним з його опорних пунктів. У своєму заповіті Ян Сигізмунд відписав фортецю Мігалю Чакі, Гашпару Бекешу та Кріштофу Гадьмаші, який з 1557 по 1564 рр. був каштеляном замку. Після повстання Бекеша проти новообраного трансільванського князя Іштвана Баторі, він був змушений передати Хуст останньому. У подальшому заможна домінія залишилася у володінні трансільванських князів. Габор Бетлен дарував її своєму молодшому брату, мараморському жупану Іштвану. Після шлюбу доньки Бетлена з Ференцом Реді замок перейшов до останнього. Цей період вважають «золотим віком» історії Хустської фортеці. Син Ференца Реді, Ласло помер у 1667 р. в Хусті, після чого титул мараморського жупана і разом з ним всю домінію отримав Мігаль Телекі.

Під час спроби перевороту Вешелені, у 1670 р. тут базувалася частина війська Ференца Ракоці I, а згодом замок став одним з центрів руху куруців. З початком визвольної війни у 1703 р. одному з прихильників Ференца Ракоці II вдалося проникнути до замку та перекупити німецький гарнізон. У 1706 р. саме тут був підписаний договір трансільванських та угорських станів про визнання Ракоці трансільванським князем. Після укладення сатмарського мирного договору в Хусті розмістили австрійські війська, а згідно параграфу

ХСІІ закону 1715 р., Марамороський комітат був приєднаний до Угорського королівства.

3 липня 1766 р. замок спалахнув від удару блискавки, вогонь досягнув і порохової вежі, яка вибухнула, зруйнувавши більшість будівель і частину замкових стін. Жупанат спробував зберегти замок, почав ремонт, але ця справа виявилася безнадійною. У 1773 р. імператриця Марія Терезія направила свого сина Йосифа оглянути укріплення. В результаті було прийняте рішення про виведення гарнізону з Хустської фортеці і вона остаточно припинила своє існування.

В 1798 р. чергова буря пошкодила останню вежу замку. Влада дала місцевій громаді дозвіл розбирати укріплення на будівельне каміння для спорудження католицької церкви та різних офіційних споруд міста.

Виходячи з критичного аналізу документально підтвердженої інформації, можна говорити про зведення перших споруд Хустського замку в XIV ст., активні перебудови в XV та XVI ст. і припинення використання основної частини житлових приміщень наприкінці XVIII ст.

Планування захисних споруд пам'ятки визначило продовгувате плато на вершині гори, витягнуте в довжину за лінією північ-південь. Фортифікації поділені на верхню та нижню тераси, нижній двір в свою чергу теж складався з двох відокремлених частин. На час завершення функціонування замку до його оборонних ліній були вписані шість бастионів і чотири вежі.

Хустський замок, безперечно, відноситься до групи ключових пам'яток Закарпаття періоду пізнього середньовіччя та раннього модерного часу. Незважаючи на це, в силу низки причин його систематичне археологічне дослідження до розкопок експедиції Ужгородського національного університету не проводилося. Здійснені в минулі десятиріччя місцевими ентузіастами земляні роботи носили аматорський характер і не завершувалися фіксацією стратиграфії та публікацією отриманих матеріалів. Подібні дії приводили до знищення культурних горизонтів і руйнування окремих елементів самих укріплень. У 2019 р. ужгородські археологи розпочали дослідження замкової території. Основне завдання – утворення стратиграфічних колонок пам'ятки на окремих ділянках верхнього замку та замкового дворика¹. Отримані в ході польових археологічних робіт матеріали дозволили говорити, що зведений в XIV ст. порівняно невеликий Хустський замок в результаті періодичних масштабних перебудов у XV–XVII ст. перетворився на значний за розмірами складний

комплекс захисних, житлових і господарських споруд, які проіснували до кінця XVIII ст.

Для хронологічного визначення будівельних горизонтів пам'ятки особливе значення мають нумізматичні матеріали (20 екземплярів). Серед них домінують угорські номінали кінця XV – початку XVI ст. Виявлені і чотири фальшиві монети XVI ст. (рис. 1, 1–4), а також шість заготовок для їх виготовлення (рис. 1, 5–10).

Порівняно значний відсоток підроблених грошових одиниць (половина монетної колекції пам'ятки) не є унікальним для цих територій. Він характеризує специфіку регіонального монетного обігу доби пізнього середньовіччя та раннього модерного часу. Відзначає його активна діяльність місцевих фальшивомонетників, яка залишила сліди і в археологічних матеріалах, і в письмових джерелах.

У наукових студіях вчених Словаччини та Угорщини ця проблематика розробляється вже кілька десятиріч, та, на жаль, на Закарпатті за відсутності конкретних польових матеріалів питання виготовлення та обігу фальшивих монет донедавна не досліджувалось взагалі. Тільки в останні роки почали з'являтися публікації по випадках виявленого процесу фальшування монет на певних замках області².

У зв'язку з черговим зафіксованим подібним фактом в Хусті, який хронологічно можемо визначити XVI ст., розглянемо характерні особливості даного злочинного промислу вказаного періоду. Саме це сторіччя стало певним «золотим віком» для фальшивомонетників, коли в умовах громадянської війни було значно легше незаконно збагачуватись. Ф. Калер протягом століття виділив два основні періоди, перший з яких назвав «періодом феодальних підробок». Його основні риси – здійснення злочину вищими верствами населення, доволі високий вміст дорогоцінних металів та точна передача зовнішнього вигляду монет, високий рівень технічного забезпечення майстрів, що робило можливим масовий випуск підробок. Феодали, часто використовуючи свій авторитет, силоміць досягали безперешкодного введення до обігу таких підробок, розквіт випуску яких фіксується у 1530–1540 рр.³ Найбільш впливові вельможі, як з табору Саполяї, так і Габсбургів, брали активну участь у карбуванні підробок. Достеменно відомо, що у 1530 р. монети сумнівної якості випускали у володіннях Петра Перені. У замку Красногорка гьоморський жупан Ференц Бебек підробляв срібні динари короля Яноша, сировину для яких отримував, переплаваючи церковні дзвони з навколишніх сіл. Той самий Бебек у замку Чорбакьо підробляв грошові одиниці Фердинанда. У замку Мурань Матяш Башо карбував

Рис. 1

імітації динарів Саполія, а у Мукачівському замку, який на той час належав королю, майстерню з підробки грошей організував каштелян Мігаль Бюді⁴.

Опосередковано посприяла розвитку фальшивомонетництва і турецька загроза. Священики й монахи, намагаючись врятувати церковне майно та начиння, часто передавали його на збереження до

укріплених феодалних замків. Згодом, із поширенням Реформації, феодали, діючи за принципом «*сuius regio, eius religio*», часто привласнювали церковне майно, керуючись тим, що до костелів воно потрапило в якості дарів їхніх прашчурів. Зокрема, Другети у себе в Гуменному накопичили церковного срібла й золота на 80 тис. форинтів – колосальну суму як на середину XVI ст.⁵ Щоб якимось реалізувати награвоване в такий спосіб добро, предмети церковного начиння, які часто становили художню цінність, переплавляли на монети. «Фахівців» даної справи знайти було легко, адже більшість дворянських резиденцій мали власних ювелірів, які за винагороду легко погоджувалися на виготовлення фальшивих монет. Невдовзі вони навіть створили щось на зразок цеху на чолі з майстром Петером Тудором.

Другий період за своїми характеристиками суттєво відрізняється від першого. Фальшивомонетниками тут виступають представники нижчих верств. З огляду на це вміст дорогоцінних металів у монетах значно менший або вони взагалі відсутні, виконання підробок значно примітивніше, що пояснюється неосвіченістю майстрів і простотою інструментів (так звані ковальські підробки)⁶. Кількість фальшивок проти попереднього періоду значно зменшилася. Розквіту така «народна» підробка досягла у другій половині століття⁷. Ці фальшиві номінали особливо легко простежуються в археологічних матеріалах. Вони виготовлялися з низькоякісних сплавів або міді, були вкриті тонким шаром срібла, який дуже швидко стирався, викликаючи обурення ошуканих. Але саме така підробка монет із надзвичайно низькою собівартістю була дуже вигідною справою. Не дивно, що за короткий термін підроблені номінали заповнили прикордоння, і тим самим паралізували всю торгівлю та грошовий обіг, оскільки зарубіжні купці відмовлялися їх приймати. Була підірвана довіра населення і до більш раннього карбування.

У рішенні зборів, які відбулися наприкінці 1530 – на початку 1531 рр., були перераховані всі номінали, які вважали легітимними платіжними засобами: монети Матяша Корвіна, Владислава II, Людовика, сучасні карбування короля Яноша 1526 й 1527 рр. та Фердинанда, кремницького випуску. В період від 1543 по 1547 рр. законодавчими зборами Угорщини було прийнято чотири закони, що передбачали покарання за підробку грошей. Зокрема, в параграфі LI закону 1545 р. зазначалося: «Якщо осіб, які підробляють гроші (як кажуть, їх виготовляють у багатьох місцях), затримують, згідно з даним декретом вони підлягають покаранню особистому та майновому»⁸. Щоб якимось чином виконувати законодавчі рішення,

до комітатів були відряджені судді та королівські представники, які діяли спільно з віце-жупанами, у супроводі військових. Вони отримали право здійснювати судочинство над підозрілими людьми, будь-то селяни чи представники дворянства, і одразу ж, без апеляцій, на місці виконувати вирок. Утім, результатів це давало мало, оскільки підробкою монет займалися переважно залежні від вельмож слуги, які зазвичай мовчали, а якщо й давали покази, у феодала завжди була можливість перейти під покровительство іншого короля. Крім того, більшість майстрів із виготовлення ливарних форм були іноземцями (італійці, поляки, німці), які не затримувалися надовго в одному місці. Вони видавали себе за ювелірів, слюсарів, каменотесів та мандрували від однієї садиби до іншої, де була потреба в їхніх «послугах»⁹.

Один із таких шукачів пригод, майстер Міклош, кілька разів бував і на території сучасного Закарпаття. Його історія стала відомою завдяки протоколу дізнання, який в угочанських архівах відшукав дослідник А. Комаромі. Згодом на основі цього протоколу було опубліковано статтю в історичному збірнику «Századok» («Століття»). Майстер Міклош походив із трансільванських сасів (саксонців). У молодості вивчав малювання в Шегешварі (суч. Сігішоара, Румунія), згодом навчався у Німеччині. Крім малювання, оволодів ювелірною справою та обробкою каменю. Ще до Могачської битви повернувся до рідної Трансільванії, де завдяки протекції родичів став королівським каменярем. Та оскільки жодними навичками в галузі архітектури він не володів, був змушений залишити привабливу роботу й податися в мандри. Доля привела Міклоша до Угочанського комітату, де його найняв на роботу володар замку Нялаб, жупан Габор Перені. Після битви під Могачем, де загинув власник Нялабу, він перейшов до Хуста, під покровительство марамороського жупана, капітана Кріштофа Каваші. Власне, тут і розпочалася його «кар'єра» фальшивомонетника.

Протягом наступних десятиліть він побував у Мукачівському замку в капітана Мігалья Бюді (де йому склали компанію поляк Станіслав та сілезець Гансель), у Середньому у Ференца Добо, у Гуменному в Дьордя Другета. Виготовляв переважно польські гроші, оскільки їх легше за все було підробляти, а також угорські номінали. На нетривалий період Міклош повернувся на Угочанщину, де влаштувався до сина свого колишнього патрона Габора Перені, Яноша. Та оскільки Другети за підробку монет платили більше, швидко повернувся до їх володінь у комітатах Унг та Земплін. На початку 1550 р. Міклош оселився в замку Другетів у Ясеніві, та тут доля відвернулася від нього. За доносом місцевого чиновника його було

заарештовано. Хоча Дьордь Другет намагався визволити майстра, своїми діями тільки накликав на себе гнів Фердинанда, якому на той час вже вдалося стабілізувати своє положення на угорському престолі. Від серйозних наслідків своїх дій Другета «врятувала» передчасна смерть, а Міклоша було засуджено та невдовзі страчено.

Порівняно значна кількість заготовок для виготовлення фальшивих грошей на Хустському замку є археологічним підтвердженням присутності і тут цього протизаконного промислу. Більше того, на сьогоднішній день, виходячи з датування підроблених монет, виявлених під час дослідження, процес фальшування на даному пункті можемо пов'язати з діяльністю саме майстра Міклоша або його спільників. Додаткову інформацію для висвітлення даного питання можуть принести матеріали наступних археологічних досліджень.

¹ Прохненко І. А., Жиленко М. А. Питання датування Хустського замку // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: історія. Ужгород, 2019. Вип. 2(41). С. 174–180; Prohnenko I., Zsilenko M. A huszti vár régészeti kutatása // Várak kastélyok templomok. Évkönyv 2019. Kőköny, 2019. Old. 38–41.

² Прохненко І. А. Фальшивомонетна справа на Королівському замку Нялаб // III Міжнародна наукова конференція “Пам'ятки Тустани в контексті освоєння Карпат у доісторичну добу та в середньовіччі; проблеми їх збереження та використання”. (Львів-Урич) 7-8 квітня 2016. Тези. Львів, 2016. С. 28–30; Прохненко І. А., Жиленко М. А. Розвиток фальшивомонетництва на землях Північно-Східної Угорщини у XV–XVI століттях (за матеріалами замків Закарпаття) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: історія. Ужгород, 2016. Вип. 1(34). С. 7–20; Prohnenko I., Hunka J., Žilenko M. Falšovanie mincí v severovýchodných oblastiach Uhorska v 15.–16. storočí na základe nálezov z hradov v Zakarpatskej oblasti (Ukrajina) // Numizmatika. Bratislava, 2017. 27. S. 52–63; Прохненко І. А., Жиленко М. А. Фальшиві монети Середнянського замку // Український нумізматичний щорічник. Київ – Переяслав-Хмельницький – Кропивницький, 2017. Вип. 1. С. 86–97; Прохненко І. А., Жиленко М. А. Фальшивомонетна справа на Королівському замку Нялаб // Фортеця: збірник заповідника “Тустань”. Львів, 2018. Кн. 3. С. 129–142; Prohnenko I., Suchar A. Náková používaná ako podložka pri výrobe falošných uhorských mincí na Nevickom hrade // Numizmatika. Časopis Slovenskej numizmatickej spoločnosti pri SAV. Bratislava, 2019. 28. S. 19–22.

³ Kahler F. Pénzhamisítás Magyarországon a XVI. században // A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1971. Budapest, 1972. Old. 86–90.

⁴ Huszár L. Magyar várak mint pénzhamisító műhelyek a XVI. században. // Műemlékvédelem. 1969. № 13. Old. 80–87; Komáromy A. Egy hamis pénzverő a XVI. században // Századok. 1893. Old. 647–667.

⁵ Komáromy A. Egy hamis pénzverő... old. 649.

⁶ V. Székely Gy. 16 századi éremlelet Pálmonostoráról // *Cumania* / Szerk. Báráth J. Kecskemét, 1998. № 15. Old. 10.

⁷ Kahler F. A pénzhamisítás bűncselekményének alakulása Magyarországon // *Jogtörténeti tanulmányok V.* / Szerk. Csizmadia Andor. Budapest, 1983. Old. 97–113.

⁸ Tóth D. A pénzhamisítás joghistóriája // *Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia konferenciakötete.* Pécs, 2015. Old. 41–58.

⁹ Komáromy A. Egy hamis pénzverő... old. 649.

Е. Ф. Редина, Е. С. Савельева (Одесса)
**К ВОПРОСУ О ТЕРРАКОТОВЫХ «ПОГРЕМУШКАХ»
БОСПОРА**

В жизни населения греческих городов и поселений Северного Причерноморья коропластика как один из видов художественного ремесла занимала особое место. Терракотами украшали домашние и городские святилища, приносили в дар богам, использовали в погребальном обряде. Несмотря на большое количество привозных изделий, в городах Северного Причерноморья существовали свои мастерские коропластов, выпускавших массовую продукцию, реализация которой происходила на местных рынках. Центрами по их производству становятся крупные полисы Боспора, Крыма и Северо-Западного Причерноморья, где расцвет коропластики приходится на эллинистический период, когда появляется разнообразие типов и форм. Историография вопроса охватывает обширный круг тематических фундаментальных работ¹.

Особую группу составляют так называемые «погремушки» (14 экз), выделенные исследователями в отдельный раздел терракотовой пластики². Их объединяет форма изделия – подпрямоугольная или овальная в плане, она изготавливалась из двух скрепленных половинок. Нижняя часть корытообразная, относительно плоская, верхняя – украшена оттиснутым рельефным изображением «младенца» в колыбели или Эрота. «Погремушки» пустотелые, чаще всего с одним или несколькими глиняными шариками внутри, и внешне напоминают саркофаг или гробовище³.

«Погремушки» отличаются линией контура, изображениями на верхней крышке главного персонажа и сочетаниями атрибутов, сопровождавших его⁴. Картография находок позволяет говорить о наибольшей концентрации «погремушек» в районе Пантикапея.

Перелік скорочень**Список сокращений****Abbreviations**

- АВ – Археологические вести
 АДУ – Археологічні дослідження на Україні
 АИМ – Археологические исследования в Молдавии. Кишинев, Штиинца.
 АИУ – Археологические исследования на Украине
 АКМ – Археологические культуры Молдавии. Кишинев, Штиинца.
 АО – Археологические открытия
 АП – Археологічні пам'ятки
 БАЭ – Бугская археологическая экспедиция
 БФ – Боспорский феномен
 ВДИ – Вестник древней истории
 ВХНУ – Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна
 ДАОО – Державний архів Одеської області
 ДП – Древнее Причерноморье. Одесса.
 ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения
 ЗОАО – Записки Одесского археологического общества
 ЗООИД – Записки Одесского общества истории и древностей
 ИА АН УССР – Институт археологии Академии Наук УССР
 ІА НАН України – Інститут археології Національної академії наук України
 ИГАИМК – Известия Государственной академии истории материальной культуры
 ИИАК (ИАК) – Известия императорской археологической комиссии.
 ИИМК АН СССР – Институт истории материальной культуры Академии Наук СССР
 ИРАИМК – Известия Российской академии истории материальной культуры
 КККТ – Культурний комплекс Кукутень-Трипілля
 КСИА – Краткие сообщения Института археологии
 КСОГАМ – Краткие сообщения Одесского государственного археологического музея
 МАПП – Матеріали з археології Північного Причорномор'я
 МАСП – Материалы по археологии Северного Причерноморья
 МГУ – Московский государственный университет
 МИА – Материалы и исследования по археологии СССР
 НА ІА НАНУ – Научный архив Института археологии Национальной Академии Наук Украины

- НБУВ – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського
НГУ – Николаевский государственный университет
НИЦ – Научно-исследовательский центр
НКМ – Николаевский краеведческий музей
НО – Надписи Ольвии (1917-1965). М., 1965.
НС – Нумизматика и сфрагистика
НЭ – Нумизматика и эпиграфика
ОАМ НАН України – Одеський археологічний музей Національної академії наук України
ОНУ імені І.І. Мечникова – Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
РА – Российская археология
РАЕ – Российский археологический ежегодник. Санкт-Петербург.
СА – Советская археология
САИ – Свод археологических источников.
СП – Стародавнє Причорномор'я. Одеса
СХМ – Сообщения Херсонского музея
Тр. ГЭ – Труды Государственного Эрмитажа.
AGZ – Akta Grodzkie i Ziemskie: dokumenty. Lwów,
AHME – Analecta hymnica medii aevi
CIL – Corpus Inscriptionum Latinarum
IGBR – Mihailov G. Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae. Serdicae, 1970. Vol.1. Ed.2.
IOSPE, I² (*IPE I*²) – Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae. Petropolis, 1916. Vol.1. Ed.2.
JRA – The Journal of Roman Archaeology
JRS – The Journal of Roman Studies
MPH – Monumenta Poloniae Historica
MS – manuscript – рукопис, манускрипт
RIC – The Roman Imperial Coinage. Зокрема: RIC II – Roman Imperial Coinage. Volume 2: Vespasian to Hadrian / Ed. Mattingly H., Sydenham E. A. London, Spink & Son, 1926.
SNG – Sylloge Nummorum Graecorum
SP – Stratum plus
ZDM – Zbiór dokumentów małopolskich / Wyd. I. Sułkowska–Kuraś i S. Kuraś. Wrocław
ZfN – Zeitschrift für Numismatik

<i>Зміст</i>	<i>Содержание</i>	<i>Contents</i>
<i>Немченко І. В.</i> 100-річчя Петра Йосиповича Карышковського (1921–1988).....		5
<i>Демин О. Б.</i> Путь к античной нумизматике: формирование научных интересов П. О. Карышковского		14
<i>Сапожников И. В.</i> К 100-летию профессора П. О. Карышковского: жизнь и творчество по сокращенной программе.....		21
<i>Избаи-Гоцкан Т. А., Колесниченко Е. А.</i> К вопросу о творческом наследии Петра Осиповича Карышковского		33
<i>Агульников С.</i> Комрат-ХV – новое поселение античного периода в Буджакской степи.		37
<i>Ardeț A.</i> A new reinterpretation of a type of North Pontic amphora discovered in Dacia at Drobeta.....		45
<i>Белецкая О. В.</i> «Czarnigrod, ubi Dniestr fluvius dictus mare intrat...» (Черный город в XIV-XVI вв.)		48
<i>Bodzek J.</i> Coins struck in the Black Sea Region donated by Stanislaw Mineyko in the collection of the National Museum in Krakow		57
<i>Бодзек Я., Мызгин К.</i> По разным сторонам стены: находки монет Боспорского царства на Верхнегерманском и Ретийском Лимесе....		61
<i>Булатович С. А.</i> Колхидки в собрании Одесского археологического музея		71
<i>Бурдо Н. Б.</i> 100-річний ювілей Марії Гімбутас		76
<i>Відейко М.Ю.</i> «Усатівські війни»: пошуки супротивника.....		83
<i>Главенчук А. В.</i> Объекты зооморфной скульптуры и технология их изготовления на позднепалеолитическом поселении Анетовка 2		89
<i>Головка О. Б.</i> Битва на р. Мозгава 13 вересня 1195 р. (причини, хід і наслідки конфлікту)		96
<i>Гордієнко Д. С.</i> Трансформації в українській торгівлі пізнього середньовіччя за дослідженнями Михайла Грушевського		103

<i>Гребенников В. Б.</i> История исследований поселений бронзового века в Нижнем Побужье.....	110
<i>Гребцова И. С.</i> Картины голландского караванджиста Геррита ван Хонтхорста в европейских музеях	116
<i>Грицюта О. О.</i> Експериментальні дослідження на базі Анетівської палеолітичної експедиції протягом польового сезону 2020 р.....	127
<i>Гуменний В. Л.</i> «ARMENIA...IN POTESTATEM P. R. REDACTAE»: Вірменія в контексті репрезентації римської політики на Сході в добу Траяна.....	132
<i>Демчук С. А.</i> Еразм Роттердамський, «Світське застілля» та «реформа» бенкету	138
<i>Димидюк Д. А.</i> Наконечник важкого списа з території Двіну (X–XIII ст.).....	145
<i>Добролюбский А.О. , Смирнов И.А.</i> «...Что тут хан имел в виду...»?	150
<i>Зелинский А. Л.</i> Антиох II и Родос во время II Сирийской войны: возможная цель военного альянса.....	158
<i>Иванова С. В., Красножон А. В.</i> Археологические поиски Хаджибейского замка.....	164
<i>Івлєв К. О., Сорочан С. Б.</i> Про типову кар'єру вченого ромєя XV ст. (за матеріалами сатиричного діалогу «Мазаріс»).....	173
<i>Кахидзе Э.</i> Исторические данные о крепости Апсар.....	179
<i>Кіосак Д.</i> До абсолютної хронології найсхідніших поселень культури лінійно-стрічкової кераміки	187
<i>Козленко Р. О.</i> Монети ранньої Римської імперії в Ольвії: динаміка надходження	197
<i>Колесниченко А. М.</i> Нові черняхівські поселення на Кривоозерщині.....	206
<i>Croitoru C.</i> The <i>Venus pudica</i> Phenomenon (I). ITS beginnings.....	214
<i>Лагодич В.Ю., Овсінський Ю.В.</i> Зовнішньополітичні відносини Аварського каганату та Візантійської імперії у VI-VII ст.	219

<i>Левченко В. В.</i> З історії конфліктів у співтоваристві українських археологів наприкінці 1910-х – на початку 1920-х рр.....	225
<i>Лиман С. И.</i> Анализ средневековых источников в публикации К. П. Пауловича «Конспект, или краткое изложение дипломатики вообще» (1829)	231
<i>Ліхтей І. М.</i> Протидія чеського короля Вацлава I монголо-татарській загрозі у 1241 році.....	237
<i>Лобанова М. А.</i> Реконструкція плану трипільського поселення Сабатинівка I за архівними матеріалами.....	244
<i>Луговий О. М.</i> Ще раз про Маврокастрон та Аспрокастрон. «Чорне» ім'я «Білої» фортеці?	252
<i>Майборода П. А., Волканов С. И.</i> Римский эпос о Пунической войне: попытка перевода и комментария к книге II (1-60) Силия Италика.....	261
<i>Масюта Д. А., Пиструил И. В.</i> Археологические разведки вблизи парка «Дюковский сад» в г. Одессе	270
<i>Mercer M.</i> The Tower of London during the Wars of the Roses: The Bastard of Fauconberg's attempted attack of May 1471	278
<i>Милашевський О. С., Головка С. В.</i> Поселення черняхівської культури Лозувата-1 Ульянівського району Кіровоградської області.....	286
<i>Николаев Н. И.</i> Ольвийские «борисфены»: П. О. Карышковский или В. А. Анохин?	290
<i>Одрін О. В.</i> Грецькі <i>eschatia</i> і аграрна історія полісів Північної Надчорноморщини	299
<i>Охотников С. Б.</i> Научные археологические общества в Одессе.....	306
<i>Охріменко О. С.</i> Молитва ангелу-охоронцю з французького Часослова XIV ст. з колекції НБУВ.....	312
<i>Паламарчук С. В.</i> Об античных предшественниках городов левобережья Нижнего Дуная в Одесской области	316
<i>Пересунчак О. С.</i> Березівка III – пам'ятка білозерської культури на Середньому Побужжі	325
<i>Пилипчук Я. В.</i> Социальная терминология и властные структуры в истории Кавказской Албании	329

<i>Попова Т. Н.</i> Бициллиеведение: имена и смыслы.....	337
<i>Прохненко І. А., Жиленко М. А., Калініченко В. А.</i> Фальшивомонетна справа на Хустському замку	345
<i>Редина Е. Ф., Савельева Е. С.</i> К вопросу о терракотовых «погремушках» Боспора	354
<i>Руссев Н. Д.</i> Денежное обращение и монетные эмиссии правобережного Поднепровья в эпоху Золотой Орды.....	362
<i>Ручинська О. А.</i> Благодіяння ольвійської еліти у перші сторіччя н.е.	369
<i>Савельев О. К.</i> Фрагмент римского фигурного светильника из Тире	374
<i>Сапожников И. В., Синельников А. С.</i> О римских земляных линейных укреплениях и дороге варваров близ Ольвии.....	381
<i>Снытко І. А., Бондаренко А. А., Алексеев А. М.</i> Новая ольвийская бронзовая монета V в. до н.э. из Гилеи	392
<i>Федорук А. В.</i> Битва при Мурсе (351 г.) в освещении риторических произведений цезаря Юлиана	398
<i>Ціватий В. Г.</i> Концепт «конгруентність» у теорії та практиці дипломатії ранньомодерної Європи: інституціональний дискурс	405
<i>Чепіженко В. В.</i> Аристократичні спільноти в Англії XIV ст. (на матеріалах справи геральдичної суперечки Скрупа проти Гросвенора)	411
<i>Черниенко Ю. А.</i> По поводу некоторых разногласий по вопросам истоков позднебронзовой металлургии юга Восточной Европы	419
<i>Янов Д. М., Корпусова І. В.</i> Російські срібні монети XIV–XX ст. в колекції Одеського археологічного музею: загальний огляд	425
<i>Кушнір В. Г., Сминтина О. В.</i> Олександр Миколайович Дзиговський (15.02.1953 – 29.12.2020)	430
Перелік скорочень	436

Наукове видання

Головний редактор
Нємченко Ірина Вікторівна

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я
Випуск XIII

В авторській редакції

Підписано до друку 22.02.2021 року
Папір офсетний

Формат 60×84/8
Тираж 100 екз.

Друк офсетний
Замовлення № 20

Видавництво тов «Удача», Свідоцтво ДК № 4241 від 23.12.2011р.
м.Одеса, вул. Гаванна, 3 тел. (048) 726-54-37, e-mail: mostik-1@ukr.net